

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сидоренко А.О.,*аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення.

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців в Україні, аналізу проблемних питань такого захисту та внесенню пропозицій щодо шляхів їх вирішення. Зазначено, що першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Оскільки, право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. Зауважено, що до категорії населення, які потребують особливого соціального захисту належать військовослужбовці, діяльність яких напряму пов'язана з небезпекою для життя, та члени їх сімей. Особливо сьогодні, в умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка, питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей постає досить гостро. Зроблено висновок, що для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами. Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей, підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Під соціальним та правовим захистом членів сімей військовослужбовців запропоновано розуміти діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей

військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві.

Ключові слова: соціальний захист, держава, члени сімей військовослужбовців, пільги, матеріальне забезпечення, національне законодавство.

Sydorenko A.O. Social protection of family members of military personnel in Ukraine: problems and ways to solve them.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the legal regulation of social protection of members of military servicemen's families in Ukraine, the analysis of problematic issues of such protection and the introduction of proposals on ways to solve them. It is noted that the primary task of the state is to ensure social protection of its population and create conditions for a sufficient standard of living of people in the state. Because the right to social protection is one of the most important rights of a person, which must be recognized and guaranteed at the state level. It is noted that the category of the population in need of special social protection includes military personnel, whose activities are directly related to danger to life, and members of their families. Especially today, in the conditions of armed aggression, economic instability and the systematic and planned transformation of Ukraine as a European model state, the issue of social protection of military personnel and their family members is quite acute. It was concluded that in order to improve the social situation of family members of military personnel, it is necessary to improve their social protection. In particular, amendments to the laws of Ukraine and other normative legal acts in various areas, including improving the legislation on the strengthening of social protection for members of military servicemen's families; bringing the level of material and other types of security in line with the rights and freedoms established for them by law. Since the social protection of both military personnel and their family members, maintaining their lives at an appropriate level, is an important part of the social policy of the state, which is responsible for the well-being, development and security of its citizens. The

social and legal protection of family members of military personnel is proposed to be understood as the activity of the state aimed at establishing a system of legal and social guarantees that ensure the realization of constitutional rights and freedoms, the satisfaction of the material and spiritual needs of family members of military personnel in accordance with the special type of their legal status in society.

Key words: social protection, state, family members of military personnel, benefits, material support, national legislation.

Постановка проблеми. Першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. У першій статті Конституції України від 28 червня 1996 р., № 254к/96 [1] визначається, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою. Низка статей (наприклад, статті 3, 36, 44, 46, 47, 48 Основного Закону) містить положення, які закріплюють засади соціального захисту населення. Так, ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава, у свою чергу, відповідає перед людиною за свою діяльність. Основні права та свободи людини, у тому числі соціальні, не лише визнаються державою, а й захищаються нею. Тому діяльність держави щодо соціального захисту її громадян незалежно від статі, раси, кольору шкіри, гендерної ідентичності чи сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, походження, віку чи стану здоров'я є її обов'язком. Зі змісту ч. 1 ст. 46 Конституції України випливає, що соціальним захистом громадянина є його право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Водночас наведеним не враховується те, що окремі категорії населення потребують соціального захисту не лише через втрату можливостей самостійно та повноцінно забезпечувати своє існування, а й унаслідок виникнення об'єктивної необхідності в додатковому соціальному захисті з боку держави.

При цьому ефективність реалізації соціального напрямку розвитку держави напряму залежить від її політики, яка повинна бути спрямована на забезпечення соціальних прав усіх

людей, які проживають у нашій державі, а особливо захистити окрему категорію населення, яка має певні особливості в своїй професійній діяльності, та членів їх сімей. До категорії населення, які потребують особливого соціального захисту належать військовослужбовці, діяльність яких напряму пов'язана з небезпекою для життя, та члени їх сімей. Особливо сьогодні, в умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка, питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей постає досить гостро.

Стан опрацювання. Загалом проблемні питання соціального захисту досліджували значна кількість учених-науковців, серед яких варто відмітити таких як В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, М.І. Бондарук, С.Я. Вавженчук, І.О. Гуменюк, М.І. Іншин, В.В. Жернаков, М.М. Клемпарський, К.Ю. Мельник, О.В. Москаленко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, Д.І. Сіроха, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, М.М. Шуило, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та ін.

Мета ж цієї статті дослідити особливості правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців в Україні, розглянути проблемні питання такого захисту та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців є різновидом загального соціального захисту населення, що є одним із основних напрямів соціальної політики держави. Як зазначає С. О. Устинов соціальний захист – це діяльність соціально орієнтованої держави, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів, метою яких є: по-перше, створення для працездатних громадян належних умов для забезпечення своїх соціально-економічних та духовних потреб; по-друге, гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму [2, с. 94]. Є.П. Яригіна теж розглядає соціальний захист як діяльність держави, яка здійснюється в межах державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя, і закріплена в системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються під час задоволення потреб особи в належному матеріальному забезпеченні зі спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня [3, с. 84]. Тобто, соціальний за-

хист напряму залежить від активної діяльності держави.

Отже, соціальний захист осіб військовослужбовців та членів їх сімей є прямим обов'язком держави з урахуванням особливостей їх професійної діяльності. Так, згідно ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей». Згодом, 24 березня 1999 р. був затверджений Закон України № 548-XIV Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, у ст. 19 якого зазначено: «Держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [4]. Так, відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі, зазначено, що військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації відповідно до цього Закону, користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. Якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибором пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами [5]. Водночас дія цього Закону не поширюється на членів сімей військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які загинули чи померли під час проходження військової служби (зборів), проходження служби у резерві внаслідок вчинення ними кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо загибель (смерть) військовослужбовця, військовозобов'язаного чи резервіста сталася внаслідок вчинення ними дій у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, чи є наслідком навмисного заподіяння собі військовослужбовцем, військовозобов'язаним чи резервістом тілесного ушкодження.

Як бачимо, чинне законодавство України не містить визначення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців». Лише вказує, що «держава гарантує військовослужбов-

цям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів». Таке законодавче закріплення не можна назвати нормативним визначенням поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців».

Пропонуємо соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців розуміти як діяльність держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. Характерними ознаками такого захисту є: 1) урахування умов і ситуацій, що сприяють виникненню юридичних фактів для здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 2) наявність спеціального законодавства, яке визначає особливості соціального захисту даної категорії осіб; 3) державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців має враховувати також соціальний захист членів їх сімей; 4) даний соціальний захист включає в себе пільги, гарантії, а також інші види матеріального забезпечення.

Аналізуючи законодавство з даного питання також не зустрічаємо визначення завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців, що, на нашу думку, негативно впливає на розуміння поняття «соціального захисту членів сімей військовослужбовців». Тому пропонуємо під завданням соціального захисту членів сімей військовослужбовців розуміти забезпечення для даної категорії осіб достатніх можливостей для нормальної життєдіяльності та надання кожному можливостей втілювати у життя плани. До завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців слід віднести: створення сприятливих соціально-економічних та трудових умов; забезпечення належного матеріального забезпечення, оздоровлення; проведення соціально-орієнтованої житлової політики, охорони здоров'я, освіти, материнства й дитинства.

Виходячи з норм спеціального законодавства, зокрема відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» соціальний захист членів сімей військовослужбовців становить систему заходів з надання пільг, компенсацій, гарантій, інших видів матеріального забезпечення в передбачених законом випадках. Проте останнім часом склалася ситуація,

коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців та членів їх сімей особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями, фактично не може забезпечити їх повну реалізацію через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного й якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків. Водночас заходи соціального захисту в Україні спрямовані не лише на задоволення базових потреб найбільш соціально незахищених категорій громадян чи громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах або потребують соціального захисту з боку держави, а й на інші категорії громадян – представників певних професій чи певного роду занять, а також громадян, які мають заслуги перед державою [6, с. 42–43]. Тому саме соціальний захист для даної категорії осіб є засобом зменшення негативного впливу соціальних ризиків та отримання гідних умов до існування.

Тому, незважаючи на ряд заходів, закріплених на нормативно-правовому рівні, питання соціального захисту досліджуваної категорії осіб залишається відкритим, оскільки питанню їх соціального захисту приділено досить мало уваги як на науковому рівні, так і в кулуарах органів влади. Загалом, для того, щоб на належному рівні дослідити питання соціального захисту членів сімей військовослужбовців, варто не тільки окреслити та проаналізувати основні нормативно-правові акти, які стосуються сфери соціального захисту вказаної категорії осіб, а й визначити основні проблеми, що виникають при їх практичному застосуванні та нормативно-правовому регулюванні. Правильне окреслення практичних та теоретичних проблем їх соціального захисту є необхідною умовою для подальшого вдосконалення законодавства в указаній сфері, визначення перспективних напрямів діяльності органів державної влади щодо підвищення рівня соціальної захищеності такої категорії осіб.

Однією із першочергових проблем соціального захисту членів сімей військовослужбовців варто назвати відсутність належного рівня фінансування здійснення соціальних програм, спрямованих на відновлення їх здоров'я. Саме із фінансуванням ми пов'язуємо ненадання належного рівня соціального захисту, в тому числі щодо медичного забезпечення та санаторно-курортного лікування. Вважаємо, що на сьогодні питання медичного забезпечення, як військовослужбовців, так і членів їхніх сімей стоїть досить гостро, що пов'язано із тими явищами, які наразі відбуваються в нашій державі.

Тому для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами. Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей, підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян.

Висновок. Підводячи підсумок викладеному, слід констатувати, що соціальний захист членів сімей військовослужбовців є важливим елементом їх трудової діяльності. При цьому слід відмітити, що основною ознакою такого захисту є її системність. Тобто, членам сімей військовослужбовців гарантуються заходи соціального захисту від самого початку прийняття на службу військовослужбовця та діють упродовж несення його всієї служби, тобто довічно, за винятком випадків передбачених законом.

Для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами. Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей, підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян.

Під соціальним та правовим захистом членів сімей військовослужбовців слід розуміти діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне за-

- безпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90–95.
3. Яригіна Є.П. Місце і значення соціального забезпечення сімей з дітьми в системі права соціального захисту. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 80–86
  4. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.1999 № 548- XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 194.
  5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
  6. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. Київ: Відродження, 2009. 108 с.